

Richard L. Abel, Ole Hammerslev, Hilary Sommerlad, & Ulrike Schultz (Ed.), *Lawyers in 21st-century societies. Vol. 1: National reports*. Hart Publishing, 2020, 976 s.

Değerlendiren: Elyesa Koytak

Genelde hukuk meslekleri, özelde ise avukatlık son elli yılın sosyoloji literatüründe önemli bir yere sahip. Öncelikle çalışma ve meslek sosyolojisi bakımından, ama bir o kadar da sınıf ve tabakalaşma, sosyal statü, siyaset, kurumlar ve sivil toplum bahislerinde avukatlık sosyolojisi önemli bir yer tutuyor. Meslek olarak avukatlığın kuruluşu, gelişimi ve son kırk yıldır geçirmekte olduğu dönüşüm bütün bir toplumsal yapıyı belirleyen dinamiklerin çapraz kat ettiği bir mevzu olarak dünyada sayısız sosyoloğun araştırma nesnesi.

Kolektif bir çalışmanın ürünü olarak *Lawyers in 21st-Century Societies* kitabının ilk cildi “Ulusal Raporlar” alt başlığıyla, Oxford merkezli Hart Publishing tarafından 2020’nin Nisan ayında yayımlandı. Bu ilk ciltte, avukatlık mesleğinin 46 ülkedeki vaziyeti üzerine, farklı ülkelerden 76 araştırmacının hazırladığı raporlar var. Kitapta avukatlığın vaziyeti incelenen ülkeler sırasıyla şunlar: Avustralya, Kanada, İngiltere ve Galler, İskoçya, ABD, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İsviçre, Çekya, Polonya, Rusya, Sırbistan ve Bosna Hersek, Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Venezuela, Burundi, Kenya, Nijerya, Güney Afrika, Zimbabve, Mısır, İran, İsrail, Libya, Filistin, Tunus, Türkiye, Çin, Hindistan, Endonezya, Japonya, Myanmar, Güney Kore, Tayvan, Tayland ve Vietnam. 2022’de yayınlanması öngörülen ikinci cildin ise, bu ilk ciltteki verilerin karşılaştırmalı analiziyle çokuluslu hukuk firmaları, avukatlar ve devlet, avukatlar ve diğer meslekler, teknoloji, etik, yozlaşma, finans krizi, güvensiz çalışma gibi konulara odaklanmış yazılardan oluşması planlanıyor.

@ Araştırma Görevlisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi. ekoytak@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0001-6530-7917>

© İlimi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0302
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Birinci cildin editörlüğünü yapanlar Richard L. Abel (ABD), Ole Hammerslev (İngiltere), Hilary Sommerlad (Danimarka) ve Ulrike Schultz (Almanya). Richard Abel, karşılaştırmalı hukuk meslekleri sosyolojisinin öncüsü olarak literatürde bilinen bir isim. Philip Lewis'le birlikte 1980'lerde başlattığı karşılaştırmalı avukatlık incelemelerinin verimleri 1988-89'da *Lawyers in Society* adıyla üç cilt halinde kitaplaşmıştı (Abel & Lewis, 1988a, 1988b, 1989). *Lawyers in Society*, Batı dünyası ağırlıklı olacak şekilde 18 ülkede avukatlığın vaziyetini inceliyordu. Abel ve Lewis'in bu öncü çalışması, mesleğin yasal-kurumsal çerçevesinin ötesinde, demografik, ekonomik, ideolojik ve kültürel boyutlarıyla karşılaştırmalı sosyolojiye konu edinilmesi yolunda önemli bir dönüm noktasıydı.

Kitabın editörlerinden Ole Hammerslev ve Hilary Sommerlad, yeni çalışmaya yön veren meseleyi giriş yazısında şöyle ifade ediyor: Uluslararası düzen, devlet, piyasa ve sivil toplum ile avukatlık arasındaki ilişki son otuz yılda nasıl gelişti? Bu temel soru etrafında ulusal ölçekte veriler içeren ülke raporlarının başlıca konuları şunlar: Küreselleşmenin avukatlık mesleğine etkileri, mesleğin demografik dönüşümü, hukuk eğitiminin gelişimi, avukatlığın düzenlenmesi ve denetimi, büyük hukuk firmalarının yükselişi, teknoloji kullanımının artması ve adalete erişim sorunları. 976 sayfa olan kitabın kapsamı, dolayısıyla, hem sosyolojide hem sosyal bilimlerin genelinde nadir rastlanan bir genişlikte. Sosyologlarla hukukçuların ortak çalışması olması da kitabı özgün bir eser haline getiriyor.

Bu yeni kitap hem katkı veren araştırmacılar hem de incelenen ülkeler bakımından otuz sene önceki projeyi genişletiyor. Son otuz seneye damga vuran küreselleşme, neoliberalizm ve ulus-devletin gerileyişi raporlarda öncelikli temalardan biri. Giriş yazısında editörler haklı olarak, sermaye ve finans odaklı ulus-aşırı hukuki işlemlerin yükselişine, dolayısıyla geleneksel mesleki yapıdan şirketlere yönelik hukuk hizmetlerine geçişe vurgu yapıyorlar. Avukatlık mesleği bilhassa Batı'da artık devletle vatandaş arasında hukuki bir köprü olmaktan ziyade, mali piyasa aktörleriyle ulusal hukuki çerçeveler arasında bir mekik dokuma faaliyetine dönüşmenin eşiğinde görünüyor.

Avukatlık mesleğinin küreselleşme ve neoliberal politikalarla dönüşümü denince, bu sürecin öncüsü olarak İngiltere ve ABD'yi görüyoruz. İngiliz-Amerikan hukuk firmaları küreselleşmenin sadece takipçisi değil, hukuki çerçevesinin ve girişimci-bireyci ideolojisinin hazırlandığı ve öncelikle tecrübe edildiği yapılar. Avukatların özerk, tarafsız ve kamusal bir vazife yüklenmesinden ziyade müşterisinin (evet, müvekkil yerine müşteri, "client") kâr maksimizasyonuna katılması ve hukuk firmalarının işletme mantığına geçişi bu noktada önemli tespitler. Birçok ülkede mesleğin hem

işleyiş tarzının şirketleştigi ve hem de giderek daha çok şirketlere yönelik hukuk hizmetlerine yöneldiği de öne çıkan bulgular arasında.

Bununla birlikte raporların, Japonya'dan Endonezya'ya, Meksika'dan Kenya'ya farklı bağlamların özgünlüğüne dikkat çektiğini söylemek lazım. Mesela Sovyetler Birliği çöktükten sonra Rusya'da yaşanan hızlı piyasalaşma dalgasında, başta Chicago merkezli Baker McKenzie olmak üzere birçok uluslararası hukuk firmasının avukatlık piyasasına girdiğini, eğitimini yurtdışında tamamlamış seçkin Rus avukatları istihdam ederek uluslararası ticaret dosyalarını üstlendiğini öğreniyoruz. Benzer bir süreç 1990'ların sonunda meslek üzerindeki devlet denetimi zayıflayınca Japonya'da başlıyor. 2015 itibarıyla İngiliz hukuk firmalarının bütün dünyada 550 kurumsal ortaklığı ve çalışan avukatlarının yarısı İngiltere dışında bulunuyor. Bu veriler, editörlerin giriş yazısında hukuku ve hukuk mesleklerini küresel güç ilişkilerinin “keskin ucu” olarak görmesiyle örtüşüyor. Ayrıca Batı dışındaki birçok ülkede binlerce avukatın çalıştığı “mega” hukuk büroları son yirmi yılda yükseliyor. Dolayısıyla ulus-ötesi hukuki, mali ve ticari işlemlerde ortaklaşan küresel bir beyaz yakalı sınıf olarak avukatlar ile mahalli ölçekte dosyaları üstlenen, görece geleneksel beceri ve donanımlara sahip avukatlar arasında yapısal bir ayrışma söz konusu.

Kitaptaki raporların dikkat çektiği bir husus, son otuz yılda hukuk eğitiminin giderek kitleselleşmesi. Hukuk eğitimi, devletler için yükselen bilgi ekonomisinde rekabet gücünü artırmasının yanı sıra yeni kuşaklar için hızlı dikey sosyal hareketlilik sağlaması bakımından rağbet görmeye devam ediyor. Aynı zamanda hızlı kâr ve istihdam sağladığı için özel sektörün, bilhassa da özel eğitim kurumlarının yatırım yaptığı bir alan. Raporlar hukuk eğitiminin istihdamla ilişkisi, eğitim içeriğinin dönüşümü, eski sömürge ülkeleri için hukuk eğitiminin önemi, kadın öğrencilerin hızlı artışı ve hukuk eğitiminde oluşan farkların toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiği gibi temel konulara dair bakış sunuyor. Hukuk eğitimi bütün dünyada bir yandan sosyo-ekonomik farkları yeniden üreten bir mekanizma olarak işlerken, bir yandan da ulusal müfredatla uluslararası beceri ve donanım beklentisi arasında kalmanın sancısını yaşıyor.

Bu noktada Türkiye'de son yıllarda bilhassa avukatlara arasında giderek yaygınlaşan “çok fazla avukat var çünkü çok fazla hukuk fakültesi açılıyor” yönündeki şikayetlerin aslında pek özgün bir duruma işaret etmediğini fark etmek önemli. Kitaptaki raporlar, avukatlık mesleğinin genişlemesinin Batı ülkelerinde bize göre çok daha erken başladığını ortaya koyuyor. ABD ve İngiltere'de avukatlık, 1960'lardan itibaren hukuk fakültelerinin artmasıyla tedricen genişleyen bir meslek. Bu artış son otuz yılda Batı dışında ise dramatik bir seviyede çünkü geç yaşanıyor. 1980'lerden

2010'lara Şili'de mesleğe yeni giren avukatların sayısının artış oranı %1670; Meksika'da %748; Brezilya'da %375 ve Venezuela'da %443. Bir diğer ifadeyle, yükseköğretimin yaygınlaşmasını Batı'dan geç ama hızlı yaşayan ülkelerde avukat sayısı, aslında birçok meslekte de olduğu gibi, devasa oranlarda artıyor. Avrupa ülkelerinde avukat sayısının yıllık artış oranı %10'un altında seyrederken, gelişmekte olan ülkelerde %40'lara kadar yükselebiliyor. Sömürgeci kurtulan Nijerya gibi ülkelerde ise avukatlık en hızlı yükselen meslek olarak dikkat çekiyor.

Kitapta Türkiye raporu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden doktor öğretim üyesi Seda Kalem tarafından hazırlanmış. Kalem, hukuk sosyolojisi alanında özgün çalışmaları olan bir araştırmacı. 2000'li yıllarda Bilgi Üniversitesi bünyesinde yürütülen ve yargılama süreçleri, adalete erişim gibi konularda ilk empirik hukuk sosyolojisi incelemeleri olan kolektif çalışmaları yürüten ekipten biri (Elveriş, Jahic, & Kalem, 2007, 2009; Kalem, 2009). Doktora tezinde, arabuluculuk tartışmaları bağlamında avukatlığın dönüşen mesleki kimliğini inceleyen Kalem'in son yıllarda barolar ve siyaset ilişkisi üzerine güncel gelişmelere ışık tutan yayınları var (Kalem, 2010; Kalem & Elveriş, 2019).

Kalem'in Türkiye'de avukatlık raporu, mesleğin Cumhuriyet'le birlikte nasıl devlete bitişik ve tepeden inme şekilde kurumlaştığıyla başlıyor ve akabinde bugüne dek avukatlığın yasal-kurumsal yapısının nasıl geliştiğini tasvir ediyor. 1970'lerden bugüne İstanbul ve İzmir gibi başlıca barolarda Kemalist-sol grupların "siyasi sekteryarizm"inin baskın olduğu tespiti dikkat çekici. Bu durum, 2002'den bu yana AK Parti hükümetleriyle barolar arasındaki siyasi gerilimin önemli bir boyutu olmakla birlikte, raporun hazırlandığı dönemde henüz gerçekleşmediği için yer almayan, İstanbul 2 numaralı baronun kurulması süreciyle Eylül 2020'den itibaren yapısal bir ayrışmaya varmış durumda.

Raporda Kalem'in gerek 1950'lerden itibaren Türkiye siyasetinin gelişimi, gerekse de 2002 sonrası siyasi dönüşüm üzerine uzun tasvirlerle yer verdiğini görüyoruz. Bunun haklı bir nedeni, Türkiye bağlamını yabancı akademik okura aktarma ihtiyacı olabilir. Diğer yandan, avukatlık mesleğinin büyük oranda siyaset üzerinden değerlendirilmesi iki nedenden dolayı kaçınılmaz zor bir durum: Birincisi, mesleğin 1920'lerden bugüne modern anlamda gelişiminin devlet güdümünde gerçekleşmesi avukatlığı siyasetten uzak düşünmeyi imkansız kılıyor. İkincisi ve belki daha önemlisi, avukatlıkla ilgili gerek mesleğin yakın tarihine gerek bugününe dair elimizde hazır sosyo-ekonomik veriler, önbulgular veya raporlar yok. Son otuz yılda yapılan az sayıda araştırma dışında hukuk mesleklerine dair sosyal bilim literatürü henüz emekleme aşamasında (Akbaş, 2015; Cirhinlioğlu, 1997; Elveriş, 2012; Kaya, 2018;

Koytak, 2021; Özman, 1995; Şeref, 2014). Söz gelimi, 1920’lerden 1999’a geçen koca seksen sene boyunca Türkiye’de yıldan yıla kaç avukat olduğuna dair tek bir yayın veya belge dahi yok. Dolayısıyla en temel verilere dair büyük bir boşluk, avukatlık incelemelerinde araştırmacıların elini kolunu bağlıyor.

Bu nedenlerden dolayı Kalem’in raporunda siyaset boyutu baskın görünüyor. Diğer yandan Kalem, Türkiye Barolar Birliği’nin erişime açtığı 1999’dan bugüne avukat sayılarında istikrarlı bir artış olduğunu, bu artış içinde kadınlaşmanın önemli bir dinamik olduğunu vurguluyor. Yukarıda atıf yapılan az sayıdaki çalışmadan da istifadeyle Kalem, bilhassa genç avukatların gelir ve çalışma şartları bakımından zorluk çektiğini, “plaza avukatı” denilebilecek yeni bir avukat tabakasının küreselleşmeyle ortaya çıktığını, 1980’lerden bugüne hukuk fakültesi sayısında yaşanan büyümenin getirdiği tartışmaları ifade ediyor. Ayrıca hukuk eğitiminde vakıf üniversitelerinin ve yeni kamu üniversitelerinin artan rolüne işaret ediyor. Kalem’in raporu bu gibi temel verileri deskriptif düzeyde sunduğu için ileri bir analizden mahrum görünmekle birlikte aslında kitaptaki diğer ulusal raporların da, bu cildin amacı gereği, ekseriyetle deskriptif nitelikte olduğunu gözden kaçırmamak lazım. Bu da avukatlık incelemelerinde ileri nitel araştırmalara duyulan ihtiyacı işaret ediyor.

Kitabın son bölümünde Richard L. Abel, ulusal raporların verilerine dair bir karşılaştırma taslağı sunuyor. Türkiye’de hukuk fakültesi sayısının 1980’lere kadar üçle sınırlı kalması (İstanbul, Ankara, Ege) Abel’in da dikkatini çekmiş. Dolayısıyla Türkiye’yi, hukuk meslekleri piyasası uzun süre dar tutulan ve ancak son dönemde açılan Sırbistan, Meksika, Şili, Brezilya ve Tunus’la birlikte değerlendiriyor. Türkiye’nin öteden beri kıyaslanmaya alışık olduğu Fransa, Almanya, Hollanda gibi ülkeler ise hukuk mesleklerinin topluma çok daha erken açıldığı ve dengeli bir büyüme arz ettiği ayrı bir grubu oluşturuyor. Bu ülkelerde ayrıca son otuz yılda hem hukuk eğitiminin gereklilikleri hem de mesleğe giriş kriterleri barolar ve hükümetler tarafından yükseltilmiş durumda. Almanya verilerine göre hukuk öğrencilerinin yarısı mezun olmadan bırakıyor veya başka bir bölüme geçiyor; baro sınavına ilk defa girenlerin %30’u sınavı geçemiyor.

Kitap sayesinde 46 ülkede avukatlığın vaziyetini toplu şekilde görmek, aslında bir mesleğin yükselişi veya düşüşünün tek bir nedene bağlı olmadığını ortaya koyuyor. Savaş, darbe, rejim değişikliği gibi nedenler avukat sayısını hızla azaltabilirken refah devleti, sömürgeci kurtulma, demokrasiye geçiş gibi süreçler avukata yönelik talebi ve rağbeti artırıyor. Neoliberal politikalar avukatlığa ayrılan kamu bütçesini ve himayesini baltalayabiliyor, eğitim ve sınav kriterlerinin yükseltilmesi mesleğe girişi daraltabiliyor, mesleğe yönelik sıkı düzenlemeler meslekten kaçışa neden olabiliyor.

Teknolojinin yoğun kullanımı bir yandan avukata ihtiyacı zayıflatırken diğer yandan avukatın masrafını azaltıyor. Abel'in, avukatların sayısı arttıkça hukuk hizmetlerinin kalitesinin ve meslek etiğinin zayıfladığı yönündeki klişe kanaatin herhangi bir bilimsel bulguya dayanmadığına dikkat çekmesi ayrıca önemli.

Nihayetinde, mesleğe dair üretilen ve her durumda aslında meslekle ilgili bir menfaate hizmet eden hızlı kanaatler ve imajlar yerine, hele de avukatlığın giderek daha çok tartışıldığı Türkiye için, veri ve araştırma temelli sosyal bilimsel analizlere duyulan ihtiyacı hatırlatması bakımından kitabın kıymetli bir kapsamı olduğu çok açık. Karşılaştırma, aslında Durkheim'ın İntihar çalışmasında gösterdiği üzere, sosyolojinin ilk atması gereken adımlardan biri. Sadece avukatlık değil, birçok mesleğin son otuz yılda yaşadığı dönüşümü anlamak için, Türkiye'de "bize özgü" sanılan demografik, eğitsel ve siyasi dinamikleri başka ulusal bağlamlarla birlikte düşünmeyi başarmak gerekiyor. Bu tür yayınların, siyasi ve sosyal şartlar nedeniyle giderek daha da ihtiyaç duyulan hukuk ve hukuk meslekleri sosyolojisi alanında verimli çalışmaları tetiklemesi umulur.

Kaynakça

- Abel, R. L., & Lewis, P. (Ed.). (1988a). *Lawyers in society: Vol I. The common law world*. University of California Press.
- Abel, R. L., & Lewis, P. (Ed.). (1988b). *Lawyers in society: Vol II. The civil law world*. University of California Press.
- Abel, R. L., & Lewis, P. (Ed.). (1989). *Lawyers in society: Vol III. Comparative theories*. University of California Press.
- Akbaş, K. (2015). *Avukatlık mesleğinin ekonomi politiği: Avukatların sınıfsal konumlarındaki değişim* (2. baskı). NotaBene Yayınları.
- Cirhinlioğlu, Z. (1997). *Türkiye'de hukuk mesleği*. Gündoğan Yayınları.
- Elveriş, İ. (2012). *Corporatist structure without corporatist policy: Union of Turkish Bar Associations and state institutions* (Doktora tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elveriş, İ., Jahic, G., & Kalem, S. (2007). *Mahkemede tek başına: İstanbul Mahkemeleri'nde müdafiliğin erişilebilirliği ve etkisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Elveriş, İ., Jahic, G., & Kalem, S. (2009). *İstanbul asliye hukuk mahkemelerinde yargılama süreci: Taraflar, davalar ve işleyiş*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kalem, S. (Ed.). (2009). *Adalet gözet: Yargı sistemi üzerine bir inceleme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kalem, S. (2010). *Contested meanings-imagined practices: Law at the intersection of mediation and legal profession; a socio-legal study of the juridical field in Turkey* (Yayımlanmamış doktora tezi). The New School University.
- Kalem, S., & Elveriş, İ. (2019). Siyaset yapmak ya da yapmamak: 2018 İstanbul Barosu seçimlerine bir bakış. *Ankara Barosu Dergisi*, 163-208. <https://doi.org/10.30915/abd.514913>
- Kaya, E. (Ed.). (2018). *Kurgu ile gerçeklik arasında hukuk meslekleri*. Astana Yayınları.

- Koytak, E. (2021, Mayıs). *Bir mesleğin yükselişi ve düşüşü: Avukatlığın tabakalaşması*. Program adı: IV. Toplumsal Yapı Araştırmaları Atölyesi - Sosyal Hareketlilik. Geliş tarihi gönderen https://tyap.net/media/Sosyal_Hareketlilik_Ato%CC%88lyesi_kitap%CC%A7%C4%B1k.pdf
- Özman, A. (1995). *The State and bar associations in Turkey: A study in interest-group politics* (Yayımlanmamış doktora tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeref, E. (2014). *Emergent distinctions in the juridical field: The case of “plaza attorneys” in Turkey* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.